

L'any 1939 marxaren a l'exili nombrosos mataronins. Alguns per molt de temps, altres per sempre. En molts casos fins a la fi de la Dictadura. Josep Xaubet i Vilanova, historiador, analitza tot seguit algunes característiques de l'exili dels mataronins.

Tots els catalans han d'ésser uns, sense diferències, per a treballar plegats per un mateix sentiment patriòtic. Catalunya sotmesa, el seu idioma sense territori, els seus valors culturals i polítics perseguits o a l'exili... Davant d'això, tots uns i amb una sola obsessió, amb una sola voluntat tenaç i continuada, que té un nom: Catalunya!

Lluís Companys

APROXIMACIÓ HISTÒRICA A L'EXILI CATALÀ A TRAVÉS DELS MATARONINS

L'exili es produí de resultes de la derrota a la guerra civil. Quan el 5 de gener de 1939 es trencà el front català, avançaren de forma imparabla els franquistes, els seus aliats italians del CTV i els alemanys de la Legió Cóndor, molt interessats a prendre Catalunya. Durant l'ofensiva d'Aragó, els franquistes haurien pogut ocupar Catalunya, però llavors, al 1938, hi havia la possibilitat d'una intervenció francesa, conjurada per la pusillanimitat i la hipocresia dels fariseus europeus —igual com s'esdevé actualment envers Bòsnia i Hercegovina— a la conferència de Munic el setembre del mateix any.

Ara, a l'hivern de 1939, la posició estratègica d'Itàlia era encerclar França i evitar que s'estengués la seva influència sobre una Catalunya, amb Menorca, independent o simplement republicana, perquè llavors amenaçaria les seves aspiracions d'hegemonia naval a la Mediterrània occidental. Menorca era massa a prop de Sardenya i Itàlia. Així mateix, s'interrompia la ruta militar francesa que des de Marsella anava al nord d'Àfrica, que durant la Primera Guerra Mundial fou tan important.

Per això s'entén tan bé que els soldats italians que passaren per Mataró cridaven com a consigna *A Parigi*. (1) També per als alemanys la victòria franquista era una cosa pròpia: els rètols de carreteres prop de Cervera en ser ocupada, van ser escrits en alemany (2).

L'ÈXODE.

Davant el perill de l'ocupació franquista, es produí una fugida massiva de la població, no sols dels combatents. Fins i tot, el president del govern espanyol, el socialista doctor Negrín, digué cínicament que els exiliats eren el millor plebiscit a favor del seu govern.

QUANTS SE N'ANAREN?

El nombre de republicans que passaren la ratlla fronterera, Javier Rubio l'ha calculat en 464.000 persones, de les quals més de 100.000 eren dels Països Catalans (3).

A la primera quinzena d'abril de 1939, a Catalunya Nord hi havia 229.000 refugiats sobre una població autòctona de 223.000. I a mitjan desembre havia disminuït fins a 140.000 a tota França, quasi la meitat d'ells dels Països Catalans.

També al Nord d'Àfrica hi hagué refugiats procedents dels ports del País Valencià al març de 1939.

No s'ha pogut calcular quants mataronins marxaren a l'exili. Es fa difícil de saber-ho a hores d'ara, però pensem que foren molt nombrosos.

Joan Peiró,
vist per Virol.
Diari *Llibertat*,
12 gener 1937.

QUI SE N'ANÀ?

Els responsables i els dirigents polítics encapçalaven les llistes de la repressió franquista. S'hagueren d'exiliar per molt de temps, alguns per sempre.

Els polítics, començant per la més alta autoritat, el president Companys, i acabant per l'últim regidor d'Ajuntament. La intel·lectualitat catalana, científics com el doctor Trueta, que serà sogre de Trias Fargas, literats i escriptors com Josep Carner, el mestre Pompeu Fabra, els artistes de renom mundial com Pau Casals... És a dir, tots els quadres de la nació catalana. (4) No marxaren voluntàriament, sinó perquè el franquisme els amenaçava. Aquest règim volia extirpar tot allò que fos català. Dugué a terme una política deliberadament repressiva en contra de qualsevol signe de catalanitat i contra els catalans. Fins i tot un escriptor gens significat políticament com Carles Rahola fou afusellat a Girona, i abans ho havia estat un catòlic com Carrasco i Formiguera, fets ben simptomàtics.

El franquisme intentà d'anorrear el país i els seus habitants matant els quadres dirigents i provocant el terror a qui romangué o no pogué fugir. A qui no podien sotmetre, el mataven, així provocaren l'exili.

La gran majoria dels qui s'exiliaren fou gent comuna, del poble. Els mataronins que marxaren camins de l'exili enllà foren molt nombrosos. N'esmentarem alguns dels més coneguts: l'exbatlle Salvador Cruixent, en Joan Layret, l'Eroles, Pasqual Leal, Jaume Lluís, F. Lladó, Joan Peiró, Julià Gual... i un llarg etcètera.

Joan Peiró (1887-1942), quasi diàriament era a les dependències de la casa de la ciutat, durant els dies de l'ofensiva franquista, donant ànims a qui l'escoltava, comentant les notícies més fantàsiques que corrien de boca en boca. Tota la seva família hagué d'exiliar-se per raons òbvies. Els franquistes obriren expedient a la *Causa General* a tots i cada un d'ells. En marxar deixà 675 pessetes de la seva mesada del Forn del Vidre (5) *devengadas pero no cobradas* (6). Després de la derrota francesa el 1940, seria lliurat a Espanya per la Gestapo alemanya i afusellat. (7)

Un altre nom conegut fou Julià Gual (1905-1964). Es quedà fins a l'últim moment; a la seva dona, el fill i el pare, els féu marxar abans. A casa seva, muralla de Sant Llorenç, hi deixà penjant la bandera francesa, per raó de la ciutadania de la seva dona Rita, nascuda a la Catalunya Nord, pensant que així la salvaguardaria de cap saqueig o requisa. Fou la primera casa on entraren els italians llavors de l'*alliberament*.

No es pogueren reunir per creuar la frontera. La seva família pogué passar a la casa pairal de la Cerdanya, però ell fou internat en el camp d'Argelers, set vegades que en sortí i unes altres tantes que el tornaren a agafar. Afortunadament, els seus el podien visitar sovint i li entraven menjar i altres coses que necessités. (8)

Joan Layret (1911-1975) tingué més sort. Va saltar la filferrada d'Argelers, a fora el recollí Fèlix Millet en un auto. Aconseguí un salconduit i pogué anar de camp en camp recuperant catalans (en tragué 18.000) per treballar per al Departament de Municionament. Aquest buscava especialistes a través de les prefectures, pagant sou, enfrontat a l'exèrcit que hauria preferit que

Salvador Cruixent,
vist per Virol.
Setmanari *Combat*,
30 maig 1936.

Josep Abril i Argemí.
Almanac del
Diari de Mataró (1932).

els catalans s'allistessin a la Legió. Layret fou un dirigent polític que ha restat bastant en l'anonimat, potser perquè era d'Estat Català, però tingué un paper destacat durant els anys de la guerra i després a l'exili, arribant a exercir càrrecs polítics; participà en la formació del govern Irla. Morí a Veneçuela. (9)

Joan Ballelescà, també d'Estat Català, passà pels camps i les companyies de treballadors; agafat pels alemanys, trigà nou anys a tornar. A la porta del camp es trobà Layret, que treballava per compte del *Comité National Catholique d'Aide Aux Réfugiés de l'Espagne*. (10)

Salvador Cruixent pogué saltar a Amèrica i tornà cap als anys cinquanta.

Josep Renui i Calvet també atravessà la frontera, anà a parar al camp de concentració, però se

n'escapà amb un company al cap d'uns dies. En el camp, repartia embotit que portava en una maleta. Fou portat a la frontera d'Hendaia-Irun i internat al camp de Rota, Cadis.

La majoria de les històries dels mataronins exiliats són semblants, centenars i centenars, però no han estat recollides ni documentades, amb prou feines resten a la memòria de les seves famílies. De molts no queda cap testimoni, bé perquè desaparegueren en la voràgine de la guerra mundial o bé perquè les seves famílies, úniques que podrien salvar-ne el record, també restaren destruïdes.

Són històries personals de la gent corrent: soldats, dones i criatures, civils de totes les edats i condicions, que hagueren de fugir per por a la repressió.

QUI NO SE N'ANÀ.

Els exiliats deixaren darrera seu una part de la seva història, de les seves vivències, els records, l'enyorança, casa seva... una part de la història dels Països Catalans, i deixaren un país desestructurat, sotmès a la barbàrie, més greu que la de 1714.

Restaren els qui no pogueren marxar pel motiu que fos, qui es creia segur per no haver-se manifestat políticament, aquells qui esperaven prosperar adaptant-se a les circumstàncies, els porucs o covards, i molta de gent corrent que podríem qualificar d'indiferent davant la situació política. Sobre tots ells ja derrotats, la maquinària de l'estat franquista deixà caure la seva repressió inhumana, sòrdida, freda, mecànicament pensada i sistemàticament executada per anihilar-los socialment i com a nació.

És prou conegut el cas de Josep Abril, afusellat el 16 de març de 1939 als 70 anys, per haver estat el primer batlle republicà el 14 d'abril de 1931. (11) És l'únic motiu que ens sembla plausible, ja que de la instrucció del seu expedient processal no es deriva cap motiu ni criminal ni penal. S'addueix com a càrrec que comunicà la mort del Dr. Samsó, la qual cosa no s'ha pogut

Refugiats a l'estació del Voló (Rosselló)

mostrar històricament que esdevingués, malgrat testimonis contrastats (12). A l'expedient es diu que *dirigió la palabra a las masas desde el ayuntamiento después de haberlo hecho un representante de la FAI, el que dió a conocer en el asesinato perpetrado aquel mismo día en la persona del que fué rector de Santa María* (13).

Aquest expedient fou obert després d'haver estat jutjat sumàriament pel *Juzgado Militar Especial de Liquidaciones*, i condemnat per rebel·lió militar el 8 de març de 1939. Instruït, evidentment, amb la intenció de justificar-ne l'afusellament i en aplicació de la *Ley de Responsabilidades políticas* de 9 de febrer de 1939, que tenia la finalitat de castigar exemplarment els vençuts. En aquesta llei també es preveia la confiscació de béns. Com que l'Abril, sabater d'ofici (14), era pobre, en data de 9 de juny de 1944 es deixà sense efecte la confiscació, cinc anys després de l'execució! Com que vivien a la llar la vídua, na Neus Sànchez, un fill solter, Plató, de 20 anys, i un altre fill, Just, de 27 anys, fuster, la setmanada del qual de 60 pessetes, era l'únic ingrés de la família, no hi havia res per a confiscar. (15)

L'EXILI POLÍTIC.

Havent-se d'exiliar els càrrecs polítics, també s'exiliaren les institucions elles mateixes; la principal, la Generalitat, però també tots els quadres polítics, sindicals i socials d'ajuntaments i organitzacions públiques i privades.

El govern es reuní per última vegada a Barcelona el 21 de gener de 1939. De resultes de la situació bèl·lica es decidí d'evacuar la ciutat de Barcelona i traslladar el govern a Olot. El president s'instal·là a l'Agullana i passà la ratlla fronterera per la Vajol el matí del 5 de febrer.

El govern de la Generalitat a l'exili era el mateix que es constituí a Barcelona el juny de 1937, però a causa de l'enfrontament entre ERC i PSUC feia temps que era inoperant, i mai no es tornà a reunir a l'exili, malgrat les pressions del PSUC perquè es fes. Això provocà un buit governamental.

El president Companys s'obstinà a voler dirigir la política catalana malgrat el rebuig de la classe política, al qual hem d'afegir que entre l'exili s'estengué la voluntat que ningú que hagués exercit càrrecs de govern en els darrers temps de la guerra civil formés part del futur Consell Nacional que hauria de representar l'exili.

Armes dipositades a la frontera

Entre els sectors nacionalistes radicals, separatistes (avui en diríem independentistes), es considerà que el marc de la constitució republicana i de l'estatut ja estaven superats i que calia buscar la independència de Catalunya com a única alternativa. Fruit d'això, fou el Consell Nacional de Catalunya, encapçalat per Carles Pi i Suñer, amb Josep Maria Batista i Roca de secretari. Aquest consell tenia la seu a Londres durant els anys de la guerra mundial i funcionava a tots els efectes com un més dels governs a l'exili dels països ocupats pel nazi-feixisme.

La delegació d'aquest consell a Amèrica presentà un memoràndum redactat per Josep Carner-Ribalta, titulat *The case of Catalonia*, a la conferència inaugural de l'ONU, el 25 d'abril de 1945 a San Francisco, Califòrnia, però no es tingué en consideració a l'ordre del dia.

El Consell fou torpedinat per Josep Tarradellas i la política catalana des de llavors no volgué superar mai el sostre de l'estatut de 1932. (Una de les reivindicacions de l'Assemblea de Catalunya el 1971 era aquest estatut). També havia

dissolt el darrer govern en temps de l'anterior president, Josep Irla, que per això dimití. Tarradellas no volia que ningú li fes ombra.

Al 1954, a Mèxic, Tarradellas fou elegit president de la Generalitat a l'exili, en una sessió una mica estranya, i després que Pau Casals hagués rebutjat el càrrec que li havia estat ofert prèviament. El nou president considerà que no havia de formar govern fins que no tornés a Catalunya.

ETAPES DE L'EXILI.

Una llegua per davant de les tropes franquistes, dies abans que arribessin, es formà una onada de refugiats que fugien per les carreteres i camins de tot Catalunya. Des del 20 de gener de 1939 que per Mataró passava aquesta corrua de gent que, com més avançava el temps, més atapeïda es feia. Des del 23 tots els organismes dels tres governs, el de la Generalitat, el d'Euskadi i el de la República, evacuaren Barcelona.

L'ambient era de total naufragi, de camp qui pugui. A l'ajuntament de Mataró quedaven pocs regidors, fins el secretari, el valencià José Sansegundo Uclés, havia estat cridat a files feia uns mesos. També a l'ajuntament es preparava l'evacuació. S'esdevingué que per aquells dies, adreçant-se als presents, en Jaume Lluís digué:

- Jo no sé què fareu vosaltres, però jo me'n vaig.

El secretari habilitat, en Salvador Cuadras Romà, respongué:

Soldats republicans en arribar a Argelers

- Us n'aneu i a mi em deixeu?

- Ja et vindrem a recollir quan ens n'anem.

I, efectivament, la nit del 27 passaren a buscar-lo amb l'auto de l'Ajuntament, però aquell preferí quedar-se en l'últim moment, perquè considerà que només havia complert amb la seva feina i prou. De dia, a l'Ajuntament, ell i son pare cremaren molts papers oficials que podien resultar comprometedors. Després seria depurat i se li faria el buit social. (16)

L'Esteve Albert i en Joan Bachs vingueren en cotxe oficial de la policia de la Generalitat des de Barcelona i anaren a Dosrius a passar la nit. Allà la seva família li donà una cadena d'or, pel que pogués passar. La va anar desfent anella per anella. El dia 27 de gener passaren per Mataró camí de França.

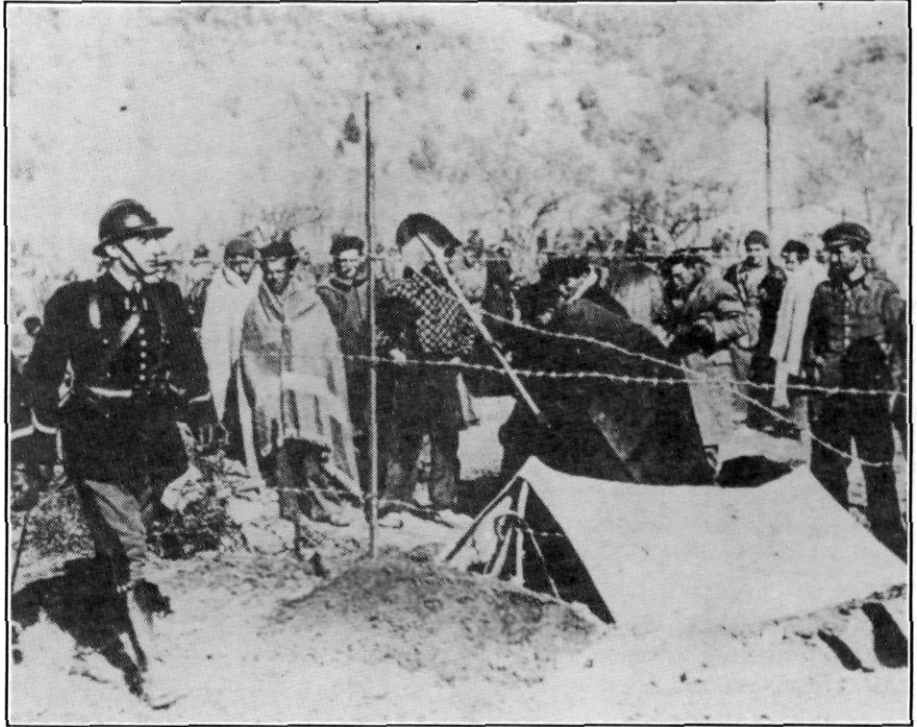
Joan Layret també s'hi aturà de pas, anà al local d'Estat Català, a la plaça de Santa Anna, on ara hi ha el banc Central, cremà els fitxers i recollí la bandera estelada. (17)

El mateix 27 de gener l'estat francès obria la frontera a la població civil fugitiva. El 29 ja es calculava en 13.000 els refugiats. La família Peiró feia uns quants dies que s'esperava al Pertús. Quan obriren el pas només deixaren entrar les dones, la mare Mercè Olives, i les filles. Els nois s'hagueren d'esperar uns quants dies més. Joan Peiró, bo i disposant de passaport diplomàtic, no l'utilitzà mai i s'esperà amb la seva família i en cap moment no l'abandonà. (18)

Havent travessat la frontera, els refugiats eren separats i classificats, els militars en un costat, dones i criatures i no combatents en un altre. S'habilitaren camps de vacances, refugis, cases de colònies, per a la població civil, i camps de concentració per als homes en edat militar. Les dones Peiró foren a parar a un d'aquests camps per a civils, a Presqui de Cruson (Bretanya), vila regida per socialistes. La municipalitat es portà força

bé, però la població civil al principi estava molt influenciada per la propaganda antirepublicana. A d'altres llocs el tracte no fou tan bo, ja que la premsa de dreta presentava els refugiats com a criminals. (19)

Les picabaralles entre els republicans continuaren a l'exili. Hi havia dos organismes antagònics d'ajuda als refugiats, el SERE (*Servicio de Emigración de los Republicanos Españoles*) i la JARE (*Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles*), en tots dos participaven representants catalans. Formant part de la JARE com a vocal, Joan Peiró tingué un avió preparat per volar a Mèxic llavors de la derrota francesa, però amb les maletes ja fetes, es negà a embarcar-hi amb l'expedició de tots els altres vocals mentre hi hagués refugiats a França.

La secció núm. 2 del camp del Barcarès

Els homes foren internats a camps de concentració improvisats, en els quals no hi havia res de res. Al Barcarès només la sorra de la platja i filferrades. A Sant Cebrià, filferros i arena. A tot arreu igual. El primer dia hom el passà al ras, fins que amb mantes o amb el que es podia s'improvisaren aixoplucs.

Passats els Pirineus, Joan Ballejà, que estava al batalló basco-català i provenia de les antigues milícies alpines, anà a parar al camp d'Argelers on no hi havia res de preparat, el camp ras. S'hagueren de fer forats a la sorra per protegir-se del vent. Després de quatre mesos fou traslladat al camp d'Agde (Arieja). D'allà en sortí per anar a treballar per als francesos.

El fred, la manca de menjar i de medicines i les males condicions higièniques feren que molts d'aquests internats emmalaltissin o morissin. L'any 1939, al camp d'Argelers es registren 164 morts, al de Sant Cebrià, per una epidèmia de tifus, 190; a Montoliu, 87 durant el mateix any, i així a tot arreu. En el període comprès entre el 21 de gener i l'1 de març de 1939 el nombre de republicans morts en els diversos hospitals o centres sanitaris fou de 361. (20) La totalitat de les defuncions no s'ha pogut comptabilitzar, però foren molt nombroses, alguns milers. (21)

A les penalitats, s'hi sumaven la desmoralització per saber-se derrotats i la depressió moral consegüent.

La rebuda feta per les autoritats franceses fou *apoteòsica*: policia a la frontera, l'exèrcit també, *pelotons* de guàrdies mòbils, negres senegalesos, *spahis* nord-africans... Els soldats, desarmats en traspasar la frontera. *Allez, allez*, de males maneres, foren encaminats cap als camps. Les armes, amuntegades arran de la carretera. Reclamades per Franco com a botí de guerra, moltes les hi foren tornades. Les que no, ruixades amb benzina i se'ls calà foc. Sis mesos després, els francesos anaven bojós buscant armes per defensar-se de l'Alemanya hitleriana.

Al Rosselló, els principals camps que hi havia eren el d'Argelers, amb 90.000 internats, el de Sant Cebrià, amb 80.000, el del Barcarès, 60.000, Ribes Altas. Al Vallespir, Arles i Sant Llorenç de Cerdans. A la Cerdanya, Montlluís, La Tour de Querol. A d'altres departaments tenim els de Vernet i Agde (Arieja), aquest darrer reservat exclusivament per a catalans del Principat; Setfont, Gurs, etc. També hi havia el castell de Cotlliure, considerat un lloc de càstig per a presos *perillosos*.

Els camps del Nord d'Àfrica, com els d'Orà, Djelta, i altres, foren més durs, a causa de la climatologia i del tracte dels escarcellers.

L'AJUDA ALS REFUGIATS.

A més dels ja esmentats SERE i JARE, els catalans crearen la fundació Ramon Llull, semioficial, que amb pocs recursos ajudà tant com pogué. Per la Generalitat foren creades l'*Ouvre d'Entraide aux Républicains Catalans* i el *Comité d'Aide aux Intellectuels Catalans*. Els organismes catalans foren molt més imparcials a l'hora de repartir la seva ajuda que els SERE i JARE, acusats d'amiguisme.

A França existien diverses organitzacions, una d'elles era presidida per Fèlix Millet i Maristany. Es tracta del *Comité National Catholique d'Aide Aux Refugiés de l'Espagne*, que era dirigit pels cardenals Verdier, arquebisbe de París, i Feltin. La responsabilitat dels camps del Rosselló li fou atribuïda a Joan Layret. A Montpeller hi havia la família Torres de Mataró. El pare havia estat regidor d'ERC, Layret el féu delegat seu. Gent com ells, dotats de passis per entrar i sortir, feien d'enllaç entre els de dins i els de fora, com ara Maurici Serrahima.

Pau Casals, personalment, des de la seva residència de Prada, recaptà diners i organitzava trameses de material, roba i aliments, per als camps.

L'organització religiosa dels Quàquers distribuï menjar i roba, medicaments i material sa-

nitari. La seva ajuda començà amb l'esclat de la guerra civil i es perllongà fins a 1947. (22)

LA SEGONA GUERRA MUNDIAL.

Després d'una campanya de 44 dies, França es rendí al III Reich hitlerià. Molts refugiats catalans que llavors es trobaven en companyies de Treballadors franceses foren capturats pels alemanys. Com que no eren reconeguts com a combatents francesos, foren internats en camps d'extermini nazis. Països neutrals els rebutjaven. Això és el que li passà al mataroní Francesc Verdalet. Havent traspasat la frontera franco-suïssa per Delle (Belfort), fou retornat per les autoritats d'aquest darrer país. Morí un any després al camp de Gussen, víctima d'una injecció de benzina a la bena. (23)

Al setembre de 1940, en una entrevista a Berlín entre el ministre falangista Ramon Serrano Suñer (de pares catalans, per cert) i l'homòleg nazi Joachim von Ribentrop, aquell no volgué reconèixer com a espanyols els exiliats republicans, i per això els alemanys els identificaven als camps amb el distintiu blau dels apàtrides. En aquesta mateixa entrevista es desprèn que també Serrano Suñer demanà Companys, ja que fou detingut poc després, el 13 de setembre. Per als catalans, el franquisme els ho prengué tot, àdhuc la pàtria, i els nazis fins la vida. A Mauthausen, els anys 1941-1942 hi moriren 10 mataronins. (24)

Llavors de l'alliberament del camp de Mauthausen, els catalans també participaren en la resistència armada del Comitè Internacional a l'interior del camp contra els nazis.

Joan Ballestrà tingué la gran sort de ser a la part de França ocupada pels alemanys, que el capturaren i el tancaren en un camp. Allà només resistien els més joves. Explica que cada matí havien de recollir i amuntegar els cadàvers dels morts a la nit. (25)

Panoràmica del camp del Barcarès.

Joan Peiró fou detingut, a causa d'una mala coincidència, a la demarcació de les dues zones franceses; portat a Alemanya, fou reclamat per Serrano Suñer. Dut a la DGS de Madrid, fou torturat. Tancat a la presó de Paterna, al País Valencià, li oferiren de salvar la vida a canvi de col·laborar a la sindical falangista CNS. Havent-s'hi negat, fou afusellat el 24 de juliol de 1942.

També Lluís Companys fou detingut per la Gestapo, fou lliurat als espanyols a la frontera d'Hendaia sense cap tràmit legal i contra tot dret internacional. Allà se li féu la darrera fotografia pel policia que el custodiava, com a prova que el lliurava en bon estat. Fou portat a la DGS de Madrid, torturat, i després d'un procés militar a Montjuïc fou afusellat el 15 d'octubre de 1940. Companys morí amb *Visca Catalunya* als llavis. (26)

Caldrà recordar que fou l'únic cap polític d'una nació que mai el nazi-feixisme hagués matat. Poquíssims caps d'estat romangueren en poder nazi, sobre algun d'ells, com ara el rei de Bèlgica, hi planà l'ombra del col·laboracionisme.

LA RESISTÈNCIA.

Infinat de catalans formaren a les forces de la Resistència francesa (les FFI) i actuaren fent sabotatges, passant informació als aliats, creant xarxes d'evasió de presoners i aviadors aliats caiguts a França. Joan Layret formà part d'una d'aquestes xarxes junt amb tres gendarmes. Els soldats alemanys guardes de frontera sabien català, prova que el seu comandament entenia que eren catalans els organitzadors d'aquestes xarxes. També Layret estigué relacionat amb els serveis d'intel·ligència anglesos a través de la seva vella coneixença amb un nacionalista escocès, Donald Darling.

Joan Font, de Palafrugell, company de Joan Peiró, multicondecorat pel govern francès, anà amb un grup especial al Canal per fer saltar les bases de les V-1, però no hi arribà mai. En Font havia treballat a Mataró a la pastisseria de can Llançà. El 1939 es retirà per Prats de Molló. Passà pels camps de Prats de Molló, Argelers i Setfont. Treballà de xofer del consolat de Mèxic a Montalbà, i d'escorta d'Azaña. El 1940 entrà a la

Homenatge a Pau Casals a la Casa de la Vila de Prada

resistència. Les primeres armes de què disposaren fou un dipòsit amagat a Prats de Molló. Durant l'ocupació el seu grup portava a cap accions de sabotatge i de paraxutatge. (27)

Els catalans de les FFI alliberaren molts de pobles de la dominació nazi durant l'estiu de 1944. Un d'aquests fou Prada de Conflent. A la resistència francesa hi havia menys francesos que els que es presentaren voluntaris amb els nazis per anar a lluitar a l'URSS.

Així mateix, a la Legió i a altres tropes hi hagué catalans que lluitaren a tots els fronts, a Noruega el 1940, al Nord d'Àfrica el 1941-43; a l'alliberament de París el 25 d'agost de 1944, els primers blindats de la segona divisió blindada, del general Leclerc, que hi entraren, molts eren portats per catalans; així en Bonet de Mataró, conduïa el que passà primer per sota de l'Arc de Triomf als Camps Elisis. (28)

LA PAU I LES ESPERANCES FRUSTRADES.

Després de la guerra els refugiats hagueren de refer la seva vida, veient com s'escolaven els anys i l'esperança d'un retorn proper s'esvaïa. Les democràcies, malgrat el boicot a l'Espanya de Franco els anys 1946-50, no volgueren fer caure aquesta dictadura, ni els intents militars dels republicans reeixiren, encara que la invasió de la Vall d'Aran l'octubre de 1944 va estar-hi a punt. Els aliats tampoc no volgueren reconèixer els esforços catalans per l'alliberament. Ja s'ha dit que no deixaren tractar el cas de Catalunya a l'ONU.

A França, principalment, a altres països europeus i a les repúbliques hispano-americanes, feren la seva vida i hi arrelaren els catalans, acabant per ocupar alts càrrecs i reconeguts en les principals institucions d'aquells països, com a les universitats, etc. Cruxent estigué a Amèrica fins als anys 50. Layret preparava les maletes per tornar quan morí a Punto Fijo, Veneçuela, el setembre de 1975.

Els exiliats tingueren una intensa vida associativa i cultural, s'agruparen, feren casals pertot arreu, en uns anys en què a l'interior el desert i l'estultícia ho dominaven tot. A Amèrica, a Mèxic, a l'Argentina, a la Catalunya Nord, publicaren centenars de llibres, revistes com *Terra Lliure* de Perpinyà, on escrigué Julià Gual. Fundaren empreses de tot tipus: Joan Layret tenia un negoci d'importació i exportació d'agulles de gènere de punt. Julià Gual creà la llibreria *Catalunya* a Perpinyà, centre de trobada de tots els mataronins que sortien d'Espanya.

Es feren concerts, recitals de tot tipus. Pau Casals promogué els Festivals de Música de Prada, des de 1945 fins als anys setanta. Cal recordar que Julià Gual en fou organitzador en qualitat de secretari particular del mestre. Dos anys després del traspàs de Pompeu Fabra a Prada, on és enterrat, el 1950 es feren a Perpinyà els Jocs Florals de la Llengua Catalana, en els quals tingué un paper destacat Julià Gual.

Es feren infinitat de curssets d'història, de literatura, de llengua. Es fundaren esbarts dansaires. Emissions de ràdio, com *Aires del Canigó*, per Julià Gual. Els Jocs Florals de l'any 1947, celebrats a Westminster, es retransmeteren en català per la BBC anglesa.

Pel que fa a Catalunya Nord, l'empremta dels sud-catalans serví per reviscolar la seva consciència de catalanitat, i és de les poques coses que hi han deixat pòsit.

CONCLUSIONS.

De mica en mica, però, l'evolució de la societat a l'interior anava separant-se de l'exili i deixant-lo en un apartat testimonialisme anacrònic.

De tota manera, una part molt important de la història contemporània de la nostra nació, política, social i cultural, s'ha fet a l'exili aquests anys. Bo fóra no menystenir-lo i reconèixer-lo. A l'únic lloc on es publicava en català quan no es podia fer a Catalunya era a fora. Els grans literats, Segarra, Carner... escriviren en l'exili. Una part no gens menyspreable de la producció literària d'aquest país s'ha fet fora seu.

S'ha hagut d'esperar que la primera i segona generacions que no visqueren la guerra civil es fessin adultes, perquè reprenguessin el camí interromput, i després d'un gran hiatus en tots els sentits, les conseqüències del qual encara estem vivint i es deixaran sentir per molt de temps.

El llegat dels catalans a l'exili ha tingut importància mundial.

Quan el secretari general de l'ONU, U'Thant, condecorà Pau Casals amb la Medalla de la Pau per haver compost l'Himne de les Nacions Unides, el dia de la seva estrena solemne, el 24 d'octubre de 1971, Pau Casals, davant de totes les Nacions Unides, improvisà aquell breu però bell discurs en el qual digué *I am Catalan*.

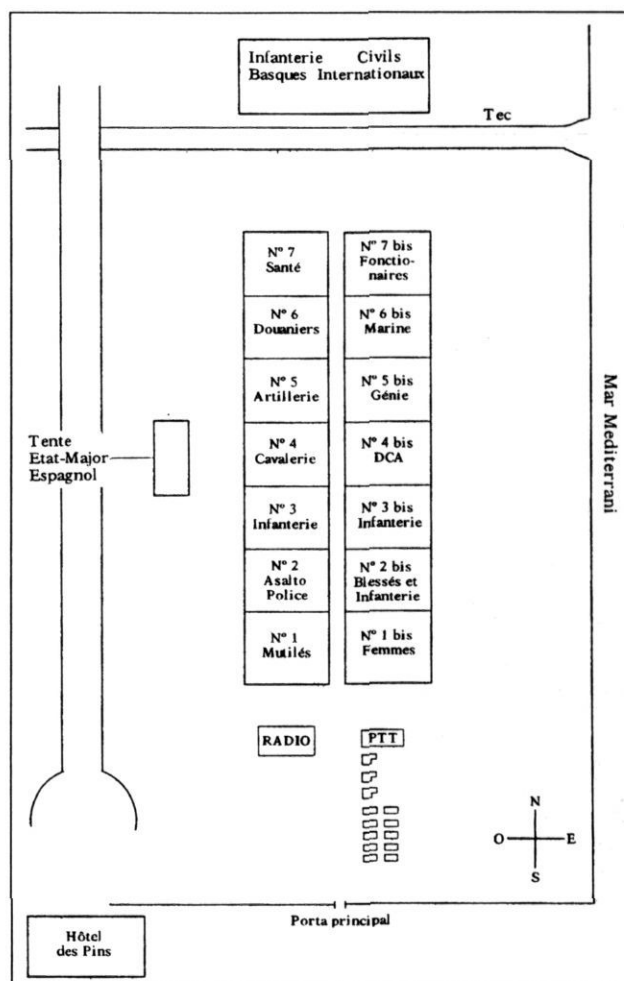
Josep Xaubet i Vilanova

Jocs Florals de la Llengua catalana a Perpinyà i primera gran consagració oficial de la nostra cultura a la Catalunya Nord.

NOTES.

- 1.- *Civitas Fracta* II, p. 42.
- 2.- Testimoni de Josep Maria Layret, agost de 1986.
- 3.- DÍAZ ESCULIES, Daniel. *Entre filferrades...*, p. 61.
- 4.- Una llista breu de personalitats a *Homenatge a Pau Casals*, UCE, 1986. Heus-la ací: Pau Casals, Pompeu Fabra, Pons, Puig, Arnau, Fors, Guasch, Alavedra, Banús, Gual, Verdaguer, Lladó, Garcia, Vila, Claret, Vigo, Padró, Güell, Planes, Soler, Soldevila, Guix, Macià, Giner, Tarradellas, Xammar, Rivura, Pujols, Moragues, Mestres, Llevadot, Rahola, Casanovas, Figueres, Duran, Cornudella, Pagès, Vidal, Creixell, Crespi, Barrera, Pont, Pou, Prous, Sans, Fontbernat, etc. etc.
- 5.- Edifici industrial del primer terç de segle, recent enderrocat. L'arqueologia industrial no es valora prou encara.
- 6.- AMM. Gob. 524.
- 7.- En un altre paper nostre publicat, *Civitas Fracta* I, 1987, p. 33, es recullen els detalls de la seva detenció. També en fa una semblança biogràfica n'Agustí Barrera a l'article *Joan Peiró: centenari d'un lluitador anarco-sindicalista a Mataroscrit* núm. 32, novembre de 1988. Vegeu també el reportatge de Joan Catà als *Maresme* núm. 49 de 26 octubre, i 50 de 3 novembre 1978: *Joan Peiró*. Entrevistes als seus fills Josep i Guillermina, i a Cisquet Sala.
- 8.- En un altre paper nostre hem traçat la semblança biogràfica de Julià Gual. Vegeu *Un mataroní de Mataró a RECULL*, Rogés Llibres. La Juliana. Mataró-Argentona, Sant Jordi 1993.
- 9.- BARRERA, Agustí. *Joan Layret i Pons. Aproximació biogràfica*, a *IX Sessió d'Estudis Mataronins*, 1992, p. 197-202.
- 10.- *Col·loqui sobre el final de la guerra civil*, Museu-Arxiu de Santa Maria, 15 d'abril de 1989.
- 11.- ANC, Presó Model, Mataró 1936-1939.
- 12.- Si es llegeix al diari *Llibertat* el recull de la ressenya del fet de com es donà a conèixer la notícia de la mort del rector doctor Samsó, entenem que no podia ser l'Abril.
Fet el silenci ha parlat un representant de la FAI, el qual ha dit que aquest matí s'ha començat a fer justícia afusellant de cara l'ex-rector de Santa Maria.
(...)
Després ha parlat Josep Abril, alcalde accidental, en nom de la ciutat, ha promès als milicians que no mancarà res a les seves famílies (...)
Llibertat, núm. 35, p. 1, 1 de setembre de 1936.
- 13.- AGAP. Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas. Barcelona, año de 1939. Expte. nº 1113.
- 14.- Tenia la sabateria al carrer de Sant Josep, 39, que encara es conserva idèntica. Es pot veure el rètol sobre la façana.

Camp de concentració d'Argelers

- 15.- AGAP, expedient esmentat.
- 16.- Entrevista amb Salvador Cuadras Romà, 18 de març de 1989.
- 17.- BARRERA, Agustí. *Op. cit.* Per cert, Layret tenia l'estelada amb la qual Macià proclamà l'Estat Català el 1931, i se l'emportà a França. No se sap què se n'ha fet.
- 18.- CATÀ, Joan. Entrevista esmentada al *Maresme*.
- 19.- CATÀ, Joan. *Op. cit.*
- 20.- DÍAZ ESCULIES, Daniel. *Op. cit.*, p. 51, 82, 92, 115.
- 21.- Segons Sauret, a *L'Exili polític català*, Proa, 1979, p. 170, xifra en 35.000 les víctimes republicanes de la II Guerra Mundial i de la diàspora.
- 22.- Durant la nostra guerra, els Quàquers tingueren un menjador infantil a Mataró.
- 23.- BARRERA i PUIGVÍ, Agustí. *Els mataronins exterminats als camps nazis*, p. 113-120, a *VIII Sessió d'Estudis Mataronins*, 1990.

24.- B ... *Op. cit.*

25.- Intervenció de Joan Ballestrà al col·loqui esmentat, 15-4-1989.

26.- Carta del seu germà, Manuel Companys, recollida per Miquel Ferrer a *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, p. 65.

27.- Entrevista de l'autor amb Joan Font, Banyuls de la Marenda, 3 d'abril de 1988.

28.- Conversa amb Magdalena Lluís, març de 1994.

ABREVIATURES

AGAP: Arxiu General de l'Audiència Provincial de Barcelona.

AMM: Arxiu Municipal de Mataró.

ANC: Arxiu Nacional de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA.

AAVV. *L'exili espanyol a Mèxic, l'aportació catalana*. Ministeri de Cultura. Ajuntament de Barcelona, 1984.

BALCELLS, Albert. *Història del nacionalisme català dels orígens al nostre temps*. Col. Textos i documents, 11, Generalitat de Catalunya.

BARRERA, Agustí. *Joan Peiró: centenari d'un lluitador anarco-sindicalista*, a *Mataroescrit* núm. 32, novembre 1988.

BARRERA, Agustí. *Joan Layret i Pons. Aproximació biogràfica*, a *IX Sessió d'Estudis Mataronins 1992*, MASM-PMC, Mataró 1993.

BARRERA, Agustí. *Els mataronins exterminats als camps nazis*, a *VIII Sessió d'Estudis Mataronins 1991*,

MASM-PMC, Mataró 1992.

CARRASCO, Jean. (1939-1945) *La odisea de los republicanos españoles en Francia*. Album-souvenir de l'exil Republicain Espagnol en France. Ed. Nova Lletra, 1980.

CATÀ, Joan. *Joan Peiró*, a *Maresme II* època, núm. 49 de 26 d'octubre i núm. 50 de 3 de novembre de 1978.

DÍAZ ESCULIES, Daniel. *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*. Ed. La Magrana, 1991.

DÍAZ ESCULIES, Daniel. *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració Republicana dels Països Catalans (1939-1945)*. Ed. La Magrana, 1993.

FERRER, Miquel. *La Generalitat de Catalunya a l'exili*. Aymà. Barcelona 1977.

GUAL, Ramon. Conferència al *Col·loqui sobre el final de la guerra civil*, MASM, 15 d'abril de 1989.

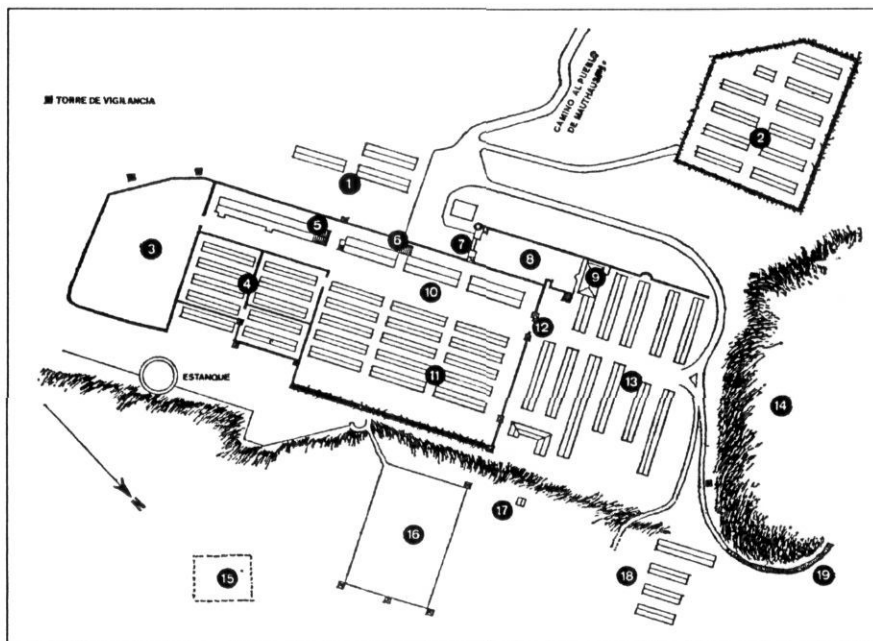
RENIU i CALVET, Josep. *Julià Gual i Masoller (1905-1964). Record de l'amic mataroní amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya*, a *Crònica de Mataró*, 9 de setembre de 1986.

RIERA, Ignasi. *Opressió i resistència. El franquisme (1939-1975)*. Biblioteca bàsica de la història de Catalunya. Barcanova, 1991.

SAURET, Joan. *L'exili polític català*. Ed. Proa, Barcelona, 1979.

STEIN, Louis. *Par-delà l'exil et la mort. Les républicains espagnols en France*. Mazarine, 1981.

XAUBET, Josep. *Un mataroní de Mataró*, a *Recull*. Ed. Rogés Llibres. Mataró-Argentona, Sant Jordi 1993.

Camp de concentració de Mauthausen.
 1. Cuartels de les SS. – 2. Camp per a presoners soviètics. – 3. Camp d'extermini núm. 3. – 4. Barraques per a quarentena. 5. Càmera de gas. – 6. Forns crematoris. 7. Entrada als garatges. – 8. Gran pati. 9. Comandància del KZ. – 10. Plaça de concentracions. – 11. Barraques del camp núm. 1. – 12. Entrada principal. – 13. Més cuartels i hospital de les SS. – 14. Cantera anomenada «Fossa de Viena». 15. Fossa Comuna. – 16. Camp auxiliar de tendes de campanya. – 17. Transformador elèctric. – 18. Magatzems del camp. 19. «Escala de la mort».